

Європейський Союз: від економічної інтеграції до організації колективної оборони?

Михайло Гребенюк,
кандидат історичних наук,
заступник начальника навчально-наукового центру
міжнародної миротворчої діяльності
Національного університету оборони України
Олег Пошедін,
кандидат історичних наук, доцент,
професор кафедри міжнародних відносин
Національного університету оборони України

У статті розглядаються зміни, які відбулися у Спільній політиці безпеки і оборони Європейського Союзу з набуттям чинності Лісабонського договору та дається відповідь на питання, що перешкоджає остаточному перетворенню Європейського Союзу в організацію колективної оборони.

Ключові слова: *Європейський Союз, колективна оборона, Спільна політика безпеки та оборони.*

The article reviews the changes in the Common Security and Defense Policy of European Union with the entry into force of the Lisbon Treaty and gives an answer to the question what is preventing the final transformation of European Union in the organization of collective defense.

Keywords: *collective defence, European Union, the Common Security and Defence Policy.*

Європейська інтеграція постійно перебуває у центрі уваги як вітчизняних, так і закордонних дослідників. Чимало вчених окремо вивчають і Спільну зовнішню та безпекову політику Європейського Союзу [1-6]. У свою чергу, автори запропонованої статті розглядають питання, які на теперішній час недостатньо висвітлені у працях українських науковців. Це стосується змін, що відбулися у Спільній політиці безпеки і оборони Європейського Союзу з набуттям чинності Лісабонського договору. Окремо розглядаються проблеми, які перешкоджають перетворенню Європейського Союзу (ЄС) в організацію колективної оборони на кшталт НАТО.

Необхідно зауважити, що історично Європа була більш схильна не до військової, а до економічної інтеграції. Саме через це, принаймні, протягом «холодної війни», країни Західної Європи не робили великих інвестицій в оборону та безпеку. Таким чином, об'єднана Європа з кожним новим кроком свого розвитку ставала все більш і більш привабливою для своїх сусідів, процвітаючи на фундаменті, закладеному Монне і Шуманом, ховаючись за обладунками НАТО і покладаючись на американський ядерний арсенал [1, с. 199].

Про причини зміни даної ситуації з припиненням «холодної війни» сьогодні написано достатньо. Нагадаємо лише стисло основні етапи розвитку європейської інтеграції у військовій сфері після 1991 р.

Новий потужний імпульс розвитку процесу європейської інтеграції у сфері безпеки та оборони відбувся з укладенням у 1992 році у м. Маастріхт Договору про Європейський Союз (ДЄС). Цим документом було засновано один з трьох стовпів Європейського Союзу - Спільну зовнішню та безпекову політику.

Переглянувши в 1996 році деякі положення цього договору, європейські держави підписали Амстердамський договір. У новому документі відбулося - правда, не до кінця - злиття Західноєвропейського союзу з Європейським союзом, але питання про військові можливості як і раніше не отримали відповіді. Лише в 1998 році, після війни в Косові, починаючи з англо-французького саміту в Сен-Мало, європейці приступили до «революції» в області оборони [1, с. 200].

Важливим елементом Спільної зовнішньої та безпекової політики була Європейська політика безпеки та оборони, яка з введенням в дію Лісабонського договору набула нового якісного рівня та отримала нову назву - Спільна політика безпеки та оборони (СПБО).

З набуттям чинності 1 грудня 2009 р. Лісабонського договору можна констатувати початок нового етапу у розвитку Спільної зовнішньої та безпекової політики ЄС.

Важливим аспектом Лісабонського договору є введення до статті 42 ДЄС положення про взаємну допомогу. Згадане положення вимагає від країн-членів ЄС спільних скоординованих дій з надання необхідної допомоги у випадку, якщо держава-член зазнає збройної агресії на його території. За цих умов інші держави-члени повинні надати такій державі допомогу усіма можливими для них засобами відповідно до статті 51 Статуту Організації Об'єднаних Націй [2].

Дане положення є аналогом ст. 5 Північноатлантичного договору та створює підґрунтя для значно глибшої військової інтеграції Європейського Союзу.

Загалом, в оновленому ДЄС наголошується, що Спільна політика безпеки і оборони забезпечує ЄС здатність до оперативних дій, які спираються на цивільні і військові засоби. Європейський Союз може вдаватися до даних засобів при здійсненні місій за його межами з метою забезпечення

підтримки миру, запобігання конфліктів і зміцнення міжнародної безпеки відповідно до принципів Статуту Організації Об'єднаних Націй. Основою для виконання цих завдань служать потенціали, що надаються державами-членами.

До місій, в рамках яких Союз може вдаватися до цивільних і військових засобів, відповідно до статті 43 ДЕС належать: спільні операції з роззброєння; гуманітарні місії та місії по евакуації; місії, пов'язані з наданням порад та сприяння у військовій сфері; місії щодо запобігання конфліктів і підтримання миру; місії бойових підрозділів з врегулювання криз, в тому числі місії з відновлення миру і стабілізаційні операції по закінченні конфліктів. Всі ці місії можуть сприяти боротьбі з тероризмом, у тому числі шляхом надання підтримки третім країнам у боротьбі з тероризмом на їх території [2].

Договір про Європейський Союз (у редакції Лісабонського договору) відкрив ряд нових можливостей для поглиблення інтеграції країн-членів ЄС у сфері оборони. Зокрема, він передбачає можливість застосування постійного організованого співробітництва – інституційного об'єднання певної групи країн ЄС на основі спільних інтересів і прагнень у сфері оборони. Постійне організоване співробітництво передбачене параграфом 6 статті 42 Договору про Європейський Союз і відкрито для всіх держав-членів. Країни, що беруть участь у постійному організованому співробітництві, мають взяти на себе ряд конкретних договірних зобов'язань, а саме:

- інтенсивніше розвивати свої оборонні потенціали за рахунок розширення своїх національних вкладів і за допомогою участі, коли доречно, у багатонаціональних силах, в основних європейських програмах з технічного оснащення і в діяльності Європейського агентства у сфері розвитку оборонних потенціалів, наукових досліджень, закупівель і озброєнь (Європейського оборонного агентства);

- бути у змозі надавати - у якості національного контингенту або компонента багатонаціональних груп сил - бойові підрозділи, призначені для планованих місій, які сформовані в тактичному плані як тактична група з елементами підтримки (включаючи транспорт і матеріально-технічне забезпечення), придатні протягом 5 - 30 днів здійснювати місії, зазначені у статті 43 Договору про Європейський Союз, зокрема, у відповідь на прохання з боку Організації Об'єднаних Націй, і які можуть перебувати в дієздатному стані протягом початкового періоду в 30 днів з можливістю продовження, як мінімум, до 120 днів.

Для досягнення зазначених вище цілей держави-члени, які беруть участь у постійному організованому співробітництві, зобов'язуються:

- співпрацювати заради досягнення узгоджених цілей у відношенні рівня інвестиційних витрат на обладнання, призначене для оборони і регулярно переглядати ці цілі виходячи з обстановки у сфері безпеки та міжнародної відповідальності ЄС;

- наскільки можливо, зближати один з одним свої технічні засоби оборони, зокрема, здійснюючи гармонізацію процесу виявлення військових потреб, об'єднуючи свої оборонні засоби і потенціали і, коли доречно, проводячи їх спеціалізацію, а також розвиваючи співробітництво в сферах навчання та матеріально-технічного забезпечення;

- здійснювати конкретні заходи щодо посилення доступності, взаємної сумісності, гнучкості своїх сил і їх здатності до розгортання;

- співробітничати в рамках «Механізму розвитку потенціалів», у тому числі за допомогою багатонаціональних підходів і без шкоди зобов'язанням в рамках Організації Північноатлантичного договору;

- коли доречно, брати участь у розвитку основних спільних або європейських програм технічного оснащення в рамках Європейського оборонного агентства [8].

Положення про постійне організоване співробітництво заклало нормативну основу формування в рамках Європейського Союзу оборонного альянсу за участю країн, що мають потенціал для більш тісної інтеграції у сфері оборони.

Зважаючи на все викладене вище, настав час дати відповідь на питання, яке винесене у назву статті. Так чи перетворився Європейський Союз в організацію колективної оборони? Відповідь на це дає сам Договір про Європейський Союз (в редакції Лісабонського договору). Пункт другий статті 42 наголошує, що загальна політика безпеки і оборони включає в себе поступальну розробку спільної оборонної політики Союзу. Вона приведе до спільної оборони, як тільки Європейська рада одностайно вирішить про це [2].

Отже, остаточній трансформації ЄС в організацію колективної оборони заважає відсутність консенсусу серед усіх 28 членів Європейського Союзу з питань розвитку Спільної політики безпеки і оборони. Так, позиція Данії стосовно СПБО закріплена у додатковому протоколі до ДЕС. Протоколом зазначається, що Данія не бере участь у розробці і здійсненні рішень ЄС, які мають наслідки у сфері оборони. Відповідно, Данія не бере участь в їх прийнятті. Підкреслюється, що Данія не зобов'язана робити внесок у фінансування оперативних витрат, а також надавати у розпорядження ЄС військові потенціали [7].

Такий підхід Данії до СПБО корениться в Атлантичному вимірі датської безпекової політики, який полягає в особливих стосунках з США у галузі оборони та орієнтації військової політики Данії на НАТО. США мають два військові об'єкти у північній Гренландії: радіолокаційну станцію раннього попередження, а також супутниковий центр зв'язку. Крім того між Данією і США існує оборонна угода, яка пов'язана з Вашингтонським договором про заснування НАТО доти, поки даний договір залишається у силі [13].

Невипадково, в ДЕС зазначається, що СПБО поважає зобов'язання, котрі випливають з Північноатлантичного договору для окремих держав-членів і які вважають, що їх загальна оборона реалізується в

рамках Організації Північноатлантичного договору (НАТО) і є сумісною із загальною політикою безпеки та оборони, встановленої в цих рамках.

Водночас, як слушно зауважують деякі дослідники, така позиція Данії, можливо, дає країні більше автономії в області оборони, але зменшує вплив на міжнародні відносини. Данія мало що зможе зробити на міжнародній арені як самостійний політичний гравець. Утім, повноправна участь у СПБО надасть країні унікальні можливості у процесі перетворення ЄС на постачальника як «твердої» так і «м'якої» безпеки [13].

Слід зауважити, що традиційне поняття нейтралітету перебуває у протиріччі з багатьма положеннями статті 42 Договору про Європейський Союз [12].

Саме це зумовлює наявність в розділі про спільну політику безпеки та оборони застереження про те, що політика ЄС в значенні цього розділу не зачіпає особливого характеру безпекової та оборонної політики деяких держав-членів. Наприклад, особлива позиція Ірландії відносно СПБО відображена в Декларації Європейської Ради від 18-19 червня 2009 р., де закріплюється право ірландського народу дотримуватися традиційної політики військового нейтралітету [11].

Однією з причин низької ефективності Європейського Союзу у сфері військової діяльності залишається і недостатнє фінансування національних збройних сил та низький рівень інтеграції оборонно-промислових комплексів країн-членів ЄС.

Проте, незважаючи на існування перерахованих проблем, автори статті не схильні приєднуватися до тих науковців, які скептично ставляться до майбутнього СПБО, а навпаки поділяють думку про те, що на сучасному етапі ЄС володіє власною стратегічною культурою, яка зароджується і характеризується певними цінностями та ідеями [14].

За роки, що минули з моменту офіційного започаткування СПБО, відбувся певний прогрес у напрямку розвитку оборонної складової Європейського Союзу. Зокрема:

- сформовано доктринальну базу застосування військового та цивільного потенціалу ЄС для захисту спільних європейських інтересів та забезпечення безпеки країн-членів (Європейська стратегія безпеки);

- створено постійно діючу систему управління операціями в рамках СПБО на політичному та стратегічному рівнях;

- незважаючи на існуючий дефіцит військових спроможностей у деяких сферах, в цілому була реалізована значна частина заходів з формування бойових тактичних груп ЄС (БТГ);

- створений і функціонує постійно діючий орган співробітництва країн ЄС з питань озброєнь і технологій (Європейське оборонне агентство), під егідою якого формується інституційна база системи оборонного планування ЄС та забезпечується координація розвитку військового потенціалу відповідно до оборонних потреб Євросоюзу;

створені більш сприятливі умови для реальної інтеграції національних оборонно-промислових підприємств та формування єдиного Європейського ринку оборонної продукції;

створено і перевірено на практиці механізм взаємодії ЄС і НАТО при проведенні операцій з використанням ресурсів Альянсу [10].

Перед обличчям спільних викликів і загроз та виходячи з загальних інтересів, країни-члени ЄС поступово шукатимуть консенсус в оцінці загроз безпеки і способів реагування на них, що у свою чергу, сприятиме зближенню їх позицій у межах Спільної політики безпеки і оборони.

Сьогодні ЄС перебуває на етапі переходу до організації колективної оборони. Як відбуватиметься цей процес ми, сподіваємось, дізнаємось з подальших наукових досліджень Спільної політики безпеки та оборони Європейського Союзу.

Література:

1. **Блеса П.** Европа «единая и свободная»: внешняя политика, оборона и безопасность в обновленном Европейском союзе / Пабло Блеса // Неприкосновенный запас. – 2007. – № 6. – С.192–203.

2. Договір о Європейському Союзі (в редакції Ліссабонського договору) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://eulaw.ru/treaties/teu>

3. **Заворітня Г. П.** Міжнародно-політичні основи становлення і розвитку Спільної європейської безпекової та оборонної політики. Автореф. дис. ... канд. політ. наук [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.lib.ua-ru.net/inode/17565.html>

4. **Кочев И. А.** Общая политика безопасности и обороны европейского союза в современной политической теории / И. А. Кочев // Вестник томского государственного университета. Философия. Социология. Политология. – 2011. – №3 (15). – С. 138–144.

5. **Кузнецова И. С.** Общая политика безопасности и обороны европейского союза: концептуальные и практические аспекты. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата политических наук [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.pac.by/ru/biblioteka/library-news/dissertatsija-obschaja-politika-bezopasnosti-i-oborony-evropejskogo-sojuza-kontseptualnye-i-prakticheskie-aspekty_i_0000001681.html

6. **Новикова О. О.** Европейский союз в системе международной безопасности: новые инструменты кризисного урегулирования / Новикова Оксана Олегов // Полис. Политические исследования. – 2008. – № 4. С. 174–184.

7. Протокол о позиции Дании (в редакции Ліссабонського договору от 13 декабря 2007 г.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://eulaw.ru/treaties/protoc/22>

8. Протокол о постоянном организованном сотрудничестве в соответствии со ст. 42 ДЕС [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://eulaw.ru/treaties/protoc/10>

9. **Руда В. В.** Динаміка розвитку спільної зовнішньої політики та політики безпеки країн ЄС після 1991 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/PORTAL/Soc_Gum/Npchdu/History/2009_91/91-26.pdf

10. Співробітництво Збройних Сил України з ЄС (у сфері СПБО) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.mil.gov.ua/index.php?lang=ua&part=euintegration&sub=spivr>

11. Council of the European Union. Presidency Conclusions – Brussels, 18/19 June 2009 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/ec/108622.pdf

12. **Karen Devine.** Neutrality and the development of the European Union's common security and defence policy : Compatible or competing? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://cac.sagepub.com/content/46/3/334>

13. **Klaus Carsten Pedersen.** Denmark and the European Security and Defence Policy [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://books.sipri.org/files/books/SIPRI06BaHeSu/SIPRI06BaHeSu01.pdf>

14. **Vasilis Margaras.** Common Security and Defence Policy and the Lisbon Treaty Fudge: No common strategic culture, no major progress [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://kms1.isn.ethz.ch/serviceengine/Files/ISN/117469/ipublicationdocument_singledocument/fb4377f5-06a3-44a8-8415-43f97043254f/en/WP+028.pdf